

Stemthed og levet krop

Kirsten Fink-Jensen

Ved konferencen ”Musikalsk Læring” var *Den ’levede krop’ - objekt og subjekt i forskning med fokus på småbørns deltagelse i musikalske aktiviteter* en fælles præsentation i samarbejde med Sven-Erik Holgersen. Artiklerne *Stemthed og levet krop* og *Deltagerstrategier og ’den levede krop’* refererer begge til denne præsentation og følger her umiddelbart efter hinanden.

Mit musikpædagogiske forskningsarbejde har siden 1993 været præget af en interesse for at forstå, hvordan børn i forskellige pædagogiske sammenhænge oplever, forstår og benytter musik som klingende lyd, udtryksmiddel og fælles aktivitet.

Et udgangspunkt for mit arbejde er en antagelse af, at børn forholder sig til det, der i situationen bliver meningsfuldt, og at børnenes forholdemåder bliver synlige i deres handlinger i kraft af de forskellige former for udtryk de benytter sig af i disse handlinger. De handlinger, der observeres i en given situation, er synligt relaterede til:

- Rum og genstande
- Andre personer
- Aktiviteter og hændelser

Musik kan spille en rolle i alle tre forhold. Klingende musik er med til at skabe rummet om barnet, hvad enten det forholder sig synligt til musikken eller ej. Barnet kan udtrykke sig musikalsk i forhold til andre personer eller der kan være tale om musikalske aktiviteter, som det der er på spil i situationen.

I denne artikel vil jeg uddybe nogle filosofiske tilgange, som gør det muligt at finde metoder til at tale om og forstå de forskellige forholdemåder vi møder hos børn i musikpædagogiske sammenhænge. Der er tale om en sammentænkning af en kropsfænomenologisk og en livsfilosofisk tilgang.

En kropsfænomenologisk position

Antagelsen af at barnet forholder sig til det der bliver meningsfuldt bunder i Merleau-Pontys begreb om mennesket som ”levet krop” (Merleau-Ponty, 1994). Dette menneskesyn har nogle vigtige pointer. Jeg vil her pege på tre:

1. At tale om mennesket som levet krop er at tage afstand fra, at mennesket primært er et tænkende væsen. I menneskelige handlinger er krop og tanke forviklet. Kroppen er således ikke blot den fysiske krop, men den måde vi lever kroppen på. Som levede kroppe er vi sansende til stede medbringende erfarin-

- ger og erindringer. For at beskrive dette anvender jeg begrebet ”stemthed”, som er knyttet til en livsfilosofisk tradition.
2. En anden væsentlig konsekvens ved at tale om mennesket som levet krop er, at det kropslige aspekt er noget vi har tilfælles med andre mennesker. Vi er således eksistentielt forbundet i kraft af vores kropslighed, hvilket gør det muligt for os at forstå andre menneskers kropslige udtryk, og vi kan kommunikere følelser eller understøtte sproglige udtryk kropsligt. For at understrege, at der er tale om at noget får form i udtrykket bruger jeg begrebet ”artikulation”.
 3. Endelig er vi som levede kroppe altid rettet mod noget i en bestemt situation. Vi kan endog været rettet mod vores egen krop i en slags dobbeltsansning, som når venstre hånd griber om højre og vi på samme tid fysisk kan mærke dette greb og på afstand iagttage højre hånd. Det, vi er konkret rettet imod i en bestemt situation, kan ”stemme” os. Hvad vi er rettet mod kan være mere eller mindre synligt. Når den levede krop er synligt rettet mod musikken, taler jeg om ”musikalsk stemthed”.

At tale om mennesket som levet krop er at lægge vægt på, at det kropslige er medspillende i alle livets forhold, også når vi sidder i vore egne tanker.

I det følgende vil jeg først uddybe begrebet ”stemthed”, dernæst komme med eksempler på artikulationer som udspringer af musikalsk stemthed. De konkrete eksempler stammer fra observationer af børns lytteoplevelser i skolen (Fink-Jensen, 1997b), (Fink-Jensen, 1998).

Stemthed

Teologen og filosofen K. Løgstrup har beskrevet sine vandreture i skoven som tidspunkter, hvor hans sind blev ”stemt” af naturen (Løgstrup, 1983, s.9ff). Løgstrup kunne på disse ture være helt optaget af sine egne tanker, og alligevel sansede han naturen omkring sig. Handlingen ”at gå tur i skoven” indebar for ham en anden måde at være til stede på som levet krop i kraft af de sanseindtryk, der da blev mulige. At sindet blev stemt betyder med andre ord, at hans tanker kom til at bære præg af de omgivelser han var i.

”Stemthed” betegner således et forhold mellem mennesket og verden i en bestemt situation. Det er en pointe, at det enkelte menneske altid står i et forhold til verden i en hvilken som helst situation. Man kunne tale om, at man altid er ”stemt” på en eller anden måde. Hvordan man i et givet øjeblik er stemt kan være bestemt ikke kun af omgivelser, men også af hvad man har med sig af livserfaring og hvilke mål man er rettet mod.

Ét er at man altid ”er stemt” i kraft af sin sansende tilstedeværelse, noget andet at man også kan ”blive stemt” på en anden måde af noget, der viser sig for én i situationen: en synlig genstand, begivenhed, person, en lyd, en smag, lugt eller berøring. Det brud der derved sker i forhold til den tidligere grundlæggende stemthed kan have vidt forskellig karakter: det kan ske gradvist eller pludseligt, det kan vare ved eller forsvinde igen. Det er imidlertid oftest sådan, at dette brud

i stemtheden viser sig i en ændret kropsholdning, opmærksomhed eller udbrud. Eller måske kan det vise sig ved at tankerne får en ny retning, som vi kan forestille os, at Løgstrup kunne opleve det. I det tilfælde kan man tale om at udtrykket for den ændrede stemthed viser sig på et senere tidspunkt, fx i form af en inspireret artikel eller en ny metafor i Løgstrups filosofiske forfatterskab.

De synligt musikalsk stemte øjeblikke

Stemthed kan komme til syne i artikulation (udtryk). At ”artikulere” er at give noget form ved at benytte forskellige udtryksformer, og dette ”noget” kan være:

1. en kropsfølelse
2. et sanseindtryk
3. et bestemt tema (som kan være personligt, dvs. gennemgående i flere situationer)

I mine tidligere og nuværende studier af børns udtryk har jeg set, hvordan musik eller musikaktiviteter synligt kan ændre barnets måde at være til stede på (Fink-Jensen, 1997a), (Fink-Jensen, 1998), (Fink-Jensen, 2001). ”Stemte øjeblikke” er min betegnelse for disse synlige forandringer i barnets udtryk, handling og holdning.

Ser vi fx på musikpædagogiske situationer, der handler om at lytte til musik, der klinger ud af højttalerne, er det ikke altid synligt for andre, på hvilken måde den enkelte lytter er berørt. Spørger man bagefter ind til oplevelsen, kan det være vanskeligt at sætte ord på.

I mange pædagogiske situationer knyttes lytten til musik imidlertid til en aktivitetsform, som kan være spil, sang eller bevægelse.

I mine undersøgelser har jeg givet børnene mulighed for at benytte forskellige former for udtryk i forbindelse med lytten til musik. Børnene lyttede, evt. liggende, bevægede sig eller tegnede til musikken, og fortalte senere om deres oplevelse med udgangspunkt i deres tegninger.

I undersøgelsen viste musikalsk stemthed sig som:

1. ændring i generel kropsholdning
2. optagethed af en form for artikulation, som ikke nødvendigvis behøvede at være musikalsk. Der kunne være tale om andre udtryksformer såsom billeder eller bevægelser, eller det kunne være en optagethed af andre børns måde at forholde sig på til musikken.
3. fælles aktivitet. Et barn, som generelt var rettet mod fællesskabet, blev gennem sit engagement i de andre børns danseaktivitet ført ind i musikkens puls eller melodi.

Den ændrede kropsholdning blev særlig tydelig i Caspers tilfælde (Fink-Jensen, 1997a, s.169ff), (Fink-Jensen, 1998, s.104 ff.). I et forløb over tre år studerede jeg

hans billedlige og verbale udtryk i en situation, hvor han lyttede til forskellige former for musik. Det mest radikale brud i hans måde at være til stede på viste sig i forbindelse med at han lyttede til ”Prince of Peace”, et stykke musik af Palle Mikkelsen med smukke klange fra harpe og flygelhorn, en rolig rytme og en klar og enkel melodi. Caspers ofte meget anspændte krop blev afspændt, hvilket blev meget synligt i hans streg i tegningerne og i den måde han tematiserede musikken på. Han tegnede et billede af en haletudse, der er rund og blød, og som svømmer rundt i vandet. Desuden fortalte han en historie, hvis tema var ”det er godt at have venner”, et tema, som stod i kontrast til hans sædvanlige dramatiske fortællinger om riddere, der kæmper mod uhyggelige væsner.

Optagethed af en bestemt form for artikulation blev synlig i Kittys tilfælde (Fink-Jensen, 1997a, s.148 ff.), (Fink-Jensen, 1998, s.102 ff.). Kitty var en pige, som elskede at danse. Musikken blev en mulighed for at hun kunne udfolde denne aktivitet, som hun beherskede på en meget udtryksfuld måde. Når der blev spillet klassisk-romantisk musik formede hun sine bevægelser i bløde bølger og svævede gennem rummet. Hun fortalte bagefter, at hun forestillede sig at danse på en dejlig sommereng med blomster. En anden pige blev tydeligt optaget af Kittys dans og forsøgte at efterligne hendes bevægelser.

Det enkelte barn kunne med andre ord have en bestemt udtryksform til rådighed, som kunne være et middel til at få en intens oplevelse af musikken. Det intense udtryk kunne både ”stemme” barnet selv og andre tilstedeværende.

Betydningen af musik som ramme om et fællesskab blev synlig i Silles tilfælde. Sille ville meget gerne være sammen med tre andre piger, som på hver deres måde var optaget af musikken. En pige foreslog, at de sang melodien i den musik, de lyttede til. Musikken, som var 1.sats af Lars Erik Larssons: ”Et vinter-eventyr” indeholder to tydelige temaer, som går igen og løber parallelt i stemmerne. Fra at være modvillig med hensyn til at forholde sig til musikken udadtil, blev Sille optaget af at synge med, således at en tostemmig sang udviklede sig.

Formidlingen af stemte øjeblikke kunne for det enkelte barn ske i kraft af musikken selv eller det at få lov at være aktiv på en bestemt måde med musikken – i bevægelse, sang, spil eller billedfremstilling.

Levet krop som metode

Som levede kroppe udtrykker vi os i en symbolsk form, verbalt eller nonverbalt og interagerer samtidig med den erfaring og viden, som bliver synlig i den levede krops holdninger og tilegnede teknikker. Tegninger til musik, bevægelser eller sang til musikken samt de ord, børnene selv benyttede om musikken og oplevelserne er alle udtryk for ’den levede krop’.

At kroppen er et symbolberedskab betyder, at vi ud over det bevidste udtryk synliggør dele af den tavse viden, vi bringer med os. Hvad der kommer til udtryk i en given situation afhænger af hvilke rammer for at udtrykke sig, situationen rummer, og hvilke temaer, der er på spil (Nielsen og Fink-Jensen, 1998), (Nielsen og Fink-Jensen, 2000).

Ved at tage udgangspunkt i en forståelse af mennesket som levet krop bliver det muligt at forstå kropslige udtryk som kilde til information om, hvad der giver mening i en situation (Holgersen, 2002, s.59 ff.). Der er imidlertid et spring fra selve observationen af barnets udtryk til beskrivelserne af disse udtryk. De stemte øjeblikke – med de ændringer der bliver synlige i kropsholdning og udtryk – kan være nok så tydelige for den iagttagende forsker – eller for den sags skyld for læreren, men det er en vanskelighed at sætte ord på dette synlige fænomen. Vanskeligheden består dels i at finde ordene, der beskriver, dels i at argumentere for, at det ikke blot er min personlige oplevelse af situationen.

Det sidste spørgsmål skal jeg lade ligge i denne artikel og blot henvise til Kirsten Hastrups refleksioner om ”dobbeltblikket” i humanistisk forskning (Hastrup, 1999).

Udvikling af ord til beskrivelse af børns udtryk kræver en distance til situationen. Denne distance er i mit arbejde skabt ved at videooptage børnenes udtryk. I videooptagelserne ser jeg børnene – og mig selv – på afstand. At sætte ord på det, jeg ser, betragter jeg som en måde at tage barnets udtryk op på i form af en tekst. I de situationer, hvor børn tegnede til musikken, blev billederne et middel til at tale om situationen. I samtalen med barnet om billedet kunne jeg spørge til billedet og derved få uddybende og opfølgende kommentarer om, hvad der blev meningsfuldt i musiksituationen.

Ud fra sådanne samtaler, hvor børnene blev konfronteret med egne udtryk – enten i form af deres tegninger, eller i form af videooptagelser af deres bevægelser, opstod nogle gennemgående tematiseringer, som blev kernen i mine beskrivelser.

Som redskab til at kategorisere de observerede udtryk og artikulationer benyttede jeg Daniel Sterns teori om at perception er amodal (Stern, 2000). ”Amodal perception” betyder at vi oplever på tværs af sanser.

Når vi iagttager bevægelser, lytter til musik, ser på billeder kan vi i alle tilfælde tale om, at vi oplever en *form*, en grad af *intensitet* og en form for *timing*.

Når vi iagttager udtryk, der knytter sig til børns handlinger, kan disse ligeledes beskrives ved deres form, intensitet og timing. Med *form* tænkes dels på arten af udtryk – er det gestik, mimik eller kropsholdning? – og dels på, at form er en amodal kategori på tværs af billedudtryk, musikalsk udtryk og bevægelsesudtryk.

Med *timing* tænkes på hvordan udtrykket forholder sig til andre forløb og processer i situationen. Er der koordination? Er initiativet foregribende eller tøvende? Fænomener ved udtryk såsom varighed, brud og koordination bliver her centrale at beskrive.

Intensitet vedrører styrke, koncentration, særpræg, vedholdenhed og ændring over tid. Hvordan er graden af ekspressivitet? Det ses, at kombinationen af udtrykkets tidslige og formmæssige karakter spiller ind i denne forbindelse. Intensitet bliver således en væsentlig faktor at beskrive. Dertil kræves udtryksfulde begreber, fx metaforer.

Musikalsk stemthed og læring

Konklusionen på begrebet stemthed er, at man kan tale om ”at være stemt” og man kan tale om ”at blive stemt”. Vi er altid – i kraft af at vi sanser – grundlæggende stemt på en eller anden måde, men i sansningen kan vi blive optaget af noget på en selvforglemmende måde, som bryder med den grundlæggende stemthed.

Denne form for optagethed er en anden end den vi kender til fra situationer, hvor vi er optaget af at løse problemer, som kræver en logisk fremgangsmåde. Dewey har beskrevet en sådan optagethed i eksperimentet - med hypotese, afprøvning, forsøg, fejl – processer som han bestemmer som grundlæggende erfarings- og læreprocesser (Dale, 1996).

Indførelse af begrebet stemthed i en pædagogisk sammenhæng har følgende formål:

1. Begrebet skal kunne beskrive bestemte fænomener i undervisningen, fx når børn bliver grebet af musikken.
2. Stemthedsbegrebet kan være med til at præcisere, hvad der karakteriserer æstetiske læreprocesser i forhold til andre læreprocesser.
3. Begrebet indeholder en beskrivende metafor: strengen, der stemmes i forhold til noget andet og samtidig er bestemt af sin materialitet.

Man kan tale om, at musikalske oplevelser ligesom andre æstetiske oplevelser giver mulighed for analoge læreprocesser. Nøgleord i den slags læreprocesser er oplevelse, intensitet, erindring, genkendelse. Sådanne læreprocesser udfordrer barnet til at finde måder, hvorpå det kan få styr på oplevelsen – at finde en orden i kaos, så at sige. Hertil kan benyttes såvel verbale som nonverbale udtryksformer. Sådanne læreprocesser indeholder erkendelse i kraft af ”fortætning” - eller med et andet begreb ”kvalitative spring” i modsætning til mere kumulative læreprocesser.

Med fokus på barnets ”levede krop” kan begrebet om ”musikalsk stemthed” således være en øjenåbner for pædagogen med hensyn til, hvornår og af hvad det enkelte barn bliver berørt eller grebet i konkrete musikpædagogiske situationer. Disse stemte øjeblikke kan beskrives ved hjælp af ekspressive begreber, der indeholder gode metaforer.

Referencer

- Dale, E.L. (ed.) (1996) *Skolens undervisning og barnets udvikling: klassiske tekster*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Fink-Jensen, K. (1997a) *Musikalsk stemthed - et henrykt nu!* København: Danmarks Lærerhøjskole, Institut for æstetiske fag og mediepædagogik.
- Fink-Jensen, K. (1997b) Musikalsk stemthed - en basis for læring. *Kognition og Pædagogik*. nr. 25: p.14 - 22.
- Fink-Jensen, K. (1998) *Stemthed - en basis for æstetisk læring*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Fink-Jensen, K. (2001) Musikaktivitet som øjenåbner - i undervisning af børn med specielle kontaktvanskeligheder. *Specialpædagogik*. Årg. 21, nr.5/6: p.83-93.
- Hastrup, K. (1999) *Viljen til viden*. København: Gyldendal.
- Holgersen, S.-E. (2002) *Mening og deltagelse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet. Institut for Curriculumforskning.
- Løgstrup, K.E. (1983) *Kunst og erkendelse*. København: Gyldendal.
- Merleau-Ponty, M. (1994) *Kroppens fænomenologi*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Nielsen, A.M. og Fink-Jensen, K. (1998) *Læring og udtryksformer i indskoling*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Nielsen, A.M. og Fink-Jensen, K. (2000) Udtryksformer og situeret læring. *Forskningstidsskrift fra Danmarks Lærerhøjskole*. 4.Årg., nr. 5: p.85-115.
- Stern, D.N. (2000) *Spædbarnets interpersonelle verden*. København: Hans Reitzels Forlag.